

De regels en de vlegels:
vraagtekens bij de ethiek

Boudewijn J. van Eenennaam

Nationaal Public Affairs Congres 2010
Public Affairs: Ethiek of Mystiek?

Den Haag, 19 april 2010

De regels en de vlegels: vraagtekens bij de ethiek

Als je naar de hemel gaat kom je bij een hele grote poort. Daar staat boven, op een bordje: Voor mannen die onder de plak zitten van hun vrouw. Dag in dag uit lopen grote stromen mannen door die poort.

Ietsje verder, naast die grote poort, is een heel klein deurtje. Met een bordje waarop staat: Voor mannen die niet onder de plak zitten van hun vrouw. Er gaat nooit iemand door dat deurtje. Totdat ... u voelt hem al ... op een dag, inderdaad, daar komt een man recht op dat kleine deurtje af. Petrus snelt op hem toe en vraagt vol verbazing, maar meneer, waarom gaat u niet door de grote poort? Nou, zegt het mannetje, omdat mijn vrouw gezegd heeft dat ik door dit kleine deurtje moet.

Ik vertel deze flauwe grap in de eerste plaats omdat de kernvraag die besloten ligt in het onderwerp van dit congres - en die kernvraag is toch eigenlijk: wat is juist handelen? - dat die kernvraag zo allemachtig zwaar en ingewikkeld is dat het me goed leek dan toch maar met iets luchtigs te beginnen. Maar ik wilde u ook eerst even meenemen naar hierboven om meteen duidelijk te maken dat wij die grote vraag - wat is juist handelen - hier vandaag niet zullen kunnen beantwoorden. Dat kan uiteindelijk misschien alleen de Almachtige.

Ik zeg misschien, want de humanisten en agnosten onder ons zullen daar anders over denken. En bovendien, zelfs de meest orthodoxe gelovige zal moeten toegeven: als wij het laatste oordeel pas ontvangen als we door de poort zijn gegaan, dan is dat voor onze *public affairs* toch echt te laat.

We kunnen het onszelf natuurlijk ook gemakkelijk maken door de zaak om te draaien: niet de Allerhoogste, maar juist - wat je ook vaak hoort - iedere individuele mens moet vooral voor zichzelf bepalen wat ethisch juist is. Zo van: zolang je jezelf maar recht in de spiegel kan blijven aankijken, komt het allemaal wel goed. Maar ook dat biedt toch niet het collectieve vertrouwen, de garanties waar u, politici, bestuurders in de publieke zaak naar op zoek bent. En we hebben

daarnet bij de hemelpoort gezien dat je bij het eigen juistheidsoordeel van de meeste mannen ook de nodige vraagtekens kunt zetten.

De ethiek staat eigenlijk zichzelf in de weg, want het is niet erg netjes, om niet te zeggen nogal arrogant, gevaarlijk zelfs, als u of ik zou pretenderen de ethisch juiste antwoorden te kennen. Het klinkt een beetje sofistich, maar je zou kunnen stellen dat het ethisch onjuist is om te zeggen wat ethisch juist is. Die absolute waarheid, die wijsheid heeft niemand in pacht. Wie weet welke criteria Petrus hanteert om te beslissen wie naar de hemel gaat en wie naar de hel, mag het zeggen. En zich met recht een mysticus noemen. Net als degenen die er nu al zeker van zijn dat al hun zonden, als ze die maar eerlijk opbiechten, ze toch wel zullen worden vergeven.

Mystiek komt van het Griekse woord voor verbergen, bedotten, misleiden. *Mystifying* betekent mysterieus, geheimzinnig, duister, obscuur. Mystiek is dus per definitie niet transparant, kan de toets van een rationele uitleg niet doorstaan en kan zich dus ook niet verheugen in een voor een gezonde samenleving voldoende breed draagvlak.

Ik mep dus meteen alvast twee ballen het veld uit:

- het absolute ethisch juist is niet van deze wereld, en
- mystiek mag een inspiratiebron zijn voor veel, maar alstublieft: geen mystiek in de politiek.

Aan ethiek geef ik een in beginsel positieve, aan mystiek - althans waar het de politiek betreft - een negatieve lading mee. De overgang van ethiek naar mystiek laat ik vaag, juist omdat die ook uiterst vaag is.

In zijn eeuwenlange zoektocht naar wat 'goed' is en 'fout', wat ethisch of moreel verantwoord is, heeft de mens het absolute antwoord nog niet gevonden. Wij hebben filosofisch gezocht, kruistochten gevoerd en sommigen zijn overtuigd de juiste weg ook te hebben gevonden. In hun geloof, in spirituele sekten, in *scientology*, in humanisme, of als calculerende burger in egoïsme en nihilisme. We hebben al met al op zoek naar wat ethisch goed is, een hoop kwaad aangericht.

En toch is er tegelijkertijd ook een hoop bereikt. Waar wij hebben ingezien dat het betere de vijand kan zijn van het goede, zijn er praktische, pragmatische oplossingen bedacht voor die kwellende vraag naar de juistheid. We zijn er uiteindelijk toch redelijk in geslaagd met elkaar een aantal afspraken te ontwikkelen over regels, spelregels, procedures en wetten op basis waarvan instanties zijn aangewezen aan wie het - aardse - eindoordeel is toevertrouwd om beslissingen te nemen waar iedereen, of zovelen als mogelijk, zich ethisch wel bij voelen.

We hebben gewoon de doelpalen een beetje verzet. Van de fundamentalistische vraag naar wat absoluut ethisch juist is, naar die veel praktischer, pragmatischer vraag: wie beoordeelt, wie bepaalt nu eigenlijk hier op aarde wat wel en niet eerlijk, goed, fair, en rechtvaardig is? Het blijft behelpen, het is niet ideaal, maar je bent mens en je wil wat. En je moet wat!

Een buitenspelbeslissing van de scheidsrechter op het voetbalveld wordt doorgaans gerespecteerd, wij hebben in ons land met elkaar voorwaarden gesteld aan abortus en euthanasie, regering en parlement slagen er meestal wel in, linksom, rechtsom, of door het midden, aanvaardbare compromissen te bereiken en zo niet, dan kan het rode potlood uitkomst bieden. De regels liggen vast in normen en waarden, er is sociale controle, maar ook democratie, politieverordeningen en wetten die in beginsel steeds kunnen worden aangepast als de omstandigheden of de ethische opvattingen veranderen.

Met alle zorgen en problemen waarmee onze nationale samenleving wordt geconfronteerd - en die wil ik zeker niet bagatelliseren - laten we wel zijn en toch even vaststellen dat we hier in ons land met behulp van regels en rechters de boel redelijk bij elkaar weten te houden. Ik zeg dat maar vast, als schot voor de boeg, want straks kom ik op mijn eigen vakgebied, het buitenland en daar ligt dat wel even anders.

Maar ook bij ons gaat het natuurlijk toch nog vaak goed fout. Wij hebben onze ordening, onze regels in eerste aanleg vooral gebaseerd

op de Aristoteliaanse traditie van de rede, het rationele, gezonde verstand. Ik stel me althans voor dat een bewindspersoon, of een lid van de Tweede Kamer als volgt te werk gaat: je bestudeert het probleem, verzamelt zoveel mogelijk gegevens, zet de feiten op een rij, weegt belangen en voor- en nadelen tegen elkaar af en bereidt je bestuurlijke beslissing zo zuiver mogelijk voor.

Maar je voegt er dan - bewust of onbewust - ook een ethisch, idealistisch, een politiek element aan toe, want je bent gedreven en ambitieus en je wilt vooruitgang maken op weg naar het betere. Althans, wat je zelf als het betere beschouwt. Want je zult in het besluitvormingsproces telkens weer subjectieve keuzes moeten maken: welk belang weegt het zwaarst, wat is het meest haalbaar, wat is ethisch het meest juist. En ethiek is toch meer een kwestie van aanvoelen, luistert minder naar de logica van het verstand, het is geen *rocket science*. Je wilt het zo goed mogelijk doen. En daar begint het.

Daar immers loert de overmoed, de *hubris* uit het klassieke Griekse drama. Het publiek identificeert zich gemakkelijk met de aantrekkelijke hoofdfiguur die zich steeds zelfbewuster manifesteert en zich langzaam maar zeker - zonder nog de sympathie van de toeschouwer te verliezen - steeds meer privileges toe-eigent om uiteindelijk te ontaarden in een niets of niemand ontziende arrogante *macho*.

Het effect van de val die onvermijdelijk op de hoogmoed volgt, wordt vervolgens dramatisch versterkt door een kort herstel van de held, even lijkt het toch weer goed te gaan, het publiek haalt weer opgelucht adem. En dan komt de definitieve klap.

Het geeft een prachtig theatraal effect. Shakespeare vond dat ook en in de *soaps* op Veronica of SBS 6 zie je steeds weer datzelfde thema terug. Op het Journaal, in de krant is het bijna dagelijks Scheringa en inslag. Ach, ik bedoel natuurlijk schering en inslag, pardon. Nou ja: u kent ze allemaal, de *dramatis personae*. De vlegels die zich niet houden aan de regels.

Het vak heet bestuurskunde, maar zou misschien beter bestuurskunst kunnen worden genoemd. Want het vereist kennis en kunde, maar het is vooral ook een kunst, stuurmanskunst, om te beseffen waar je, van de ratio en de ethiek vervolgens op een ondefinieerbaar moment de mystiek, de mist in dreigt te gaan. Waar, zoals de Grieken het destijds voelden, de grenzen tussen wat des mensen en wat des goden is, worden overschreden. Waar de achterkant van het gelijk begint.

Macht corrumpeert. Professor Joris Lammers van de universiteit van Tilburg heeft nader onderzoek gedaan naar die bekende stelling. Hij concludeert dat zij, die vinden dat ze hun machtspositie ook helemaal hebben verdiend, eerder geneigd zijn de regels te overtreden.

Niet alleen omdat ze denken er gemakkelijker mee weg te komen, maar omdat ze er diep van overtuigd zijn dat zij daartoe ook het volste recht hebben en het ethisch gelijk geheel aan hun kant staat: zij zijn zich van geen kwaad bewust. Als je denkt dat je goed zit terwijl je fout zit, zit dat in de mens, of alleen in sommige mensen?

Het interessantst zijn niet degenen die min of meer bewust de regels aan hun laars lappen, de *hooligans*, de pure slechteriken, de criminelen. Je hoeft niet op de PVV te stemmen om tegen dat soort lieden hard op te willen treden. Zonder stadscommando's of knieschot, alsjeblieft, maar ik denk wel dat in ons land de normen t.a.v. de hardheid van optreden tegen dit soort lieden aan het verschuiven zijn. Daar is - ook ethisch gezien - niets verkeerd aan, mits het op democratische wijze geschiedt.

Moeilijker te bestrijden is het door professor Lammers onderzochte verschijnsel van degenen die oprecht overtuigd zijn over privileges te beschikken die ze niet toekomen. Dan gaat het om overtreding van algemeen aanvaarde normen en waarden, wetten ook, waartegen moet worden opgetreden door streng, of zo nodig strenger te straffen. Maar voorkomen is beter dan genezen en de beste investering in een ethisch sterke samenleving is toch om nog meer aandacht te geven aan opvoeding, onderwijs en opleiding.

Je hoeft niet op het CDA, de Partij van de Arbeid, of de VVD te stemmen om te beseffen dat herstel van gemeenschapszin, nieuwe normen en waarden, sociale cohesie in een waarachtig inclusieve *civil society* en een redelijke inkomensverdeling in een gezonde economie, belangrijke voorwaarden zijn voor een klimaat van rechtvaardigheid. En je hoeft geen aanhanger te zijn van D'66 om te snappen dat de gelegenheid de dief maakt, zodat je in staatkundige vernieuwing nog meer transparantie, communicatie en *checks and balances* wilt inbouwen, - kanalen graven, naar de titel van het boekje van wijlen Jan Glastra van Loon - opdat dreigende ontsporingen tijdig kunnen worden voorkomen, of althans ontdekt en verhinderd.

Dit is overigens geen stemadvies, maar een illustratie van mijn overtuiging dat wij in ons eigen land met elkaar over voldoende democratische potentie beschikken om met politieke en juridische middelen onethisch handelen althans te beteugelen. Zo slecht gaat het hier nu ook weer niet.

De grote boze wereld

Internationaal is het heel wat lastiger om het boeltje een beetje bij elkaar te brengen. De kern van het probleem is in beginsel hetzelfde: vlegels die zich niet houden aan de regels. Maar de wereld is natuurlijk niet zo goed georganiseerd als het dorpsplein. Hoe doe je dat, een beetje ethisch juist handelen in een internationale omgeving, wat zijn de regels, wie zijn daar de rechters?

Wel, rechters en regels in het internationale verkeer genieten natuurlijk niet het gezag van onze Grondwet, van een arrest van de Hoge Raad, of een uitspraak van de Raad van State. De hoogste internationale scheidsrechter, de Veiligheidsraad, is in haar samenstelling en vetorecht allang niet meer representatief voor de sinds 1945 sterk veranderde internationale realiteiten.

In een globaliserende wereld doen nieuwe machtscentra als China, India en Brazilië legitieme aanspraken gelden op medezeggenschap. Maar de nieuwe spelregels zijn nog nergens vastgelegd. Je kunt van de tweede economie van de wereld, van de Chinezen, niet verwachten dat ze bereid zijn miljarden dollars in het IMF, het *International*

Monetary Fund, te pompen als de Chinese stem daar maar voor 3% meetelt. Het multilaterale stelsel heeft, kortom, sterk aan overtuigende legitimiteit ingeboet. Het is niet zo gek dat steeds meer staten zich steeds minder aan de internationale spelregels willen houden.

En in die omgeving lopen dan ook nog een aantal veel grotere vlegels rond. Het maakt nogal verschil of de overmoed, de *hubris*, zich manifesteert in een aantal individuen, zoals bij ons, of in de *raison d'état*. Wanneer een heel land, of de regering van een land zich rechten, een morele plicht aanmeet van een hogere orde met een vaak vals beroep op de behartiging van de belangen van de burgers, of op een van boven gegeven speciale mystieke missie, dan hebben we echt een probleem van grotere orde.

Het zou interessant zijn als professor Lammers zijn onderzoek naar de diepere achtergronden van individuen die oprecht overtuigd zijn over privileges en een hogere juistheid te beschikken die ze niet toekomen, zou uitbreiden tot dergelijk gedrag van staten in het internationale verkeer.

Dergelijk, ergerlijk gedrag duikt in vele verschillende gedaanten op overal in de wereld. Het is niet best gesteld met de ethiek in Iran, in Rusland, in het voormalig Joegoslavië, het Midden-Oosten, in Noord Korea, Jemen of Somalië. Dat ik nu de Verenigde Staten en Irak als één van de talloze voorbeelden ga noemen, komt alleen omdat ik daar iets nauwer bij betrokken was.

Het is misschien veranderd nu met Barack Obama, maar de Verenigde Staten was lange tijd oprecht overtuigd dat zij beschikt over een speciale opdracht, een soort van boven gegeven morele roeping. Abraham Lincoln noemde Amerika al *the last, best hope on earth*, Madeleine Albright: *the indispensable nation*. Het is een rotsvaste overtuiging: de VS is gewoon *the right nation, a shining city on a hill, a God-given country*.

Het opeisen van de enige echte exclusieve waarheid kent geen nuance, het is zwart of het is wit. Reagan: *the Soviet Union is the evil empire*.

Bush: *we are in conflict between good and evil and America will call evil by its name*. Wij zijn goed en zij zijn slecht. *Naming and shaming*.

Exclusivisme is een wonderlijke mengeling van zelfoverschatting en escapisme van de realiteit - die immers, zeker volgens ons, veeleer pluriform is - met elementen van een bijna naïef, vaak religieus geïnspireerd optimisme: niks regels, dat regelen wij wel, wij hebben immers de Heere aan onze zijde, dus in Bagdad daar mag dat.

Volgens de Israëliische krant Ha'aretz van 4 juni 2003 zei president Bush tegen de Palestijnse minister Abu Mazen, en ik citeer: "*God told me to strike at al Qaeda and I struck them and then he instructed me to strike at Saddam, which I did, and now I am determined to solve the problem in the Middle East*". Bush zei ook: "*I trust God speaks through me*".

Mag ik dat tot de mystiek rekenen? Zo'n uitspraak van Bush is een combinatie van *hubris*, de arrogantie van het monopolie van de ongecontroleerde macht en van de in mijn begrip niet meer ethische, maar bovennatuurlijke mystieke heilige missie om het beter te weten. De grens met wat nu eenmaal des goden is. Mystiek mag een bron van inspiratie zijn voor veel, maar nogmaals: alstublieft, geen mystiek in de politiek.

Het tweede probleem is dat dit Amerikaanse exclusivisme zich afspeelde in een internationale context waarin macht van een hogere orde is dan recht. Een situatie die wij in Nederland en Europa gelukkig niet meer kennen. Voor de Verenigde Staten - en heus niet alleen voor de Verenigde Staten! - weegt de eigen *raison d'état*, de eigen soevereiniteit en gepercipieerde veiligheid, het eigen gelijk, zwaarder dan de afspraken die in de Verenigde Naties zijn gemaakt. Ondanks het vetorecht.

Joseph Nye van *Harvard* definieert *hard power* als het vermogen een ander iets te laten doen wat hij anders niet zou doen. *Soft power* is wanneer je de gewenste resultaten weet te boeken door overtuigingskracht in plaats van door dwang. De keuze lijkt niet moeilijk: *hard power* is niet netjes, *soft power* verdient de voorkeur.

Maar nu moeten we ook weer niet al te ethisch gaan doen: je vangt meer vliegen met honing dan met azijn, maar als ze erg lastig worden pak je een krant en mep je de krenge dood tegen het behang, toch? Militaire macht is nu eenmaal het *instrument of last resort*, wij hebben er onze vrijheid aan te danken, een realist is geen pacifist. In ons land praat je liever niet van macht, maar van invloed. Onzin eigenlijk, ik vind macht geen vies woord, het is er nu eenmaal. Het gaat erom hoe je ermee omgaat.

En daar zit een derde probleem. Anders dan in ons land werd de macht van de Verenigde Staten niet gecontroleerd, *checks and balances* ontbraken. Geen douanier bij de grenspost tussen ethiek en mystiek, geen zeefje, geen rem ingebouwd. Niet door de Verenigde Naties, niet langer door de Sovjet Unie, nog niet door de Europese Unie en de invloed van het Amerikaanse Congres is, zeker toen beide huizen Republikeins waren, toch minder groot dan ik in mijn bijvak vergelijkend staatsrecht in Leiden had begrepen.

Neem Irak. Een mooi voorbeeld van regels en vlegels. Of misschien niet een mooi, maar een lelijk voorbeeld, want vandaag de dag wordt de Amerikaans/Britse inval in maart 2003 door velen, waarschijnlijk de meesten van ons scherp veroordeeld, dat was niet goed.

Nu even een paar vervelende opmerkingen: Vele, ook niet neoconservatieve Amerikanen vinden dat militaire macht niet alleen ter verdediging mag worden ingezet, maar ook om idealistische politieke doeleinden te bereiken. Wij denken daar tegenwoordig genuanceerder over, maar wie dat onethisch vindt, herinner ik aan het uiteindelijk toch echt democratische proces waarin dergelijke opvattingen ook in de Verenigde Staten hun weg plegen te vinden. Alleen volgens het exclusivisme is anders denken per definitie fout.

George W. Bush wordt in 2000 zij het nipt door de Amerikaanse kiezers verkozen tot 43^e president van de Verenigde Staten. En in 2004 ondanks de inval en de enorme problemen in Irak, de achterblijvende banengroei en de recordopkomst die doorgaans in het voordeel van de Democraten werkt, toch weer herkozen voor een

tweede termijn. Allemaal volgens de geldende regels van de Amerikaanse democratie, die anders is dan bij ons, maar kwalitatief echt niet slechter. Met die beslissingen van het Amerikaanse volk kun je ongelukkig zijn, maar we zullen ze als legitieme democratische realiteiten moeten accepteren.

Pijnlijk nog is misschien de onontkoombare vaststelling dat velen in Europa en elders in de periode voor en tijdens de militaire operatie bepaald minder moeite, meer begrip hadden voor de inval in Irak dan in de periode daarna, toen het zo totaal mis bleek te gaan. Terwijl het militaire optreden tegen de *ethnic cleansing* van Milosovic in Kosovo - eveneens zonder resolutie van de Veiligheidsraad! - ook nu nog, veel breder wordt gebillijkt. Waarom eigenlijk wordt het ontbreken van een legitimerende Veiligheidsraads resolutie president George Bush harder aangerekend dan het gebruik van gifgas tegen de Koerden, de annexatie van Koeweit en de schendingen van een groot aantal dwingende resoluties van de Veiligheidsraad, twaalf jaar lang, door de toch niet minder onsympathieke dictator Saddam Hoessein. Wie is hier de grootste vlegel?

De politieke correctie in de Verenigde Staten volgt in 2008 met de verkiezing van Barack Obama. En in Nederland velt onze nationale scheidsrechter, de Commissie Davids een oordeel in 2010. Vijf, respectievelijk zeven jaar na de inval.

Vervelende opmerkingen. Nu ook nog een paar vervelende vragen: Moeten we concluderen dat het ethisch juist soms pas achteraf kan worden vastgesteld, als het te laat is? Mag men in een eerlijke ethische afweging de factor van *hindsight*, van de wijsheid achteraf, misschien niet voor de volle 100% uitschakelen? Hoe ethisch is het dat het oordeel van de meerderheid mede wordt bepaald door de vraag of het uiteindelijk goed of slecht blijkt te zijn afgelopen? Wordt hier wel met gelijke maat gemeten? Is het ethisch gelijk dan toch minder zuiver dan we zouden wensen? Kun je wellicht ook met de beste bedoelingen toch behoorlijk de fout, de mist ingaan?

Nou ja, ik weet het: er is ook nog zoiets als voortschrijdend inzicht, vergissen is menselijk, beter laat dan nooit, liever ten halve gekeerd

dan ten hele gedwaald. En inderdaad, natuurlijk, we kunnen onszelf gemakkelijk geruststellen door allerlei van dat soort excuses van stal te halen. Maar is dat overtuigend: *Wir haben es doch nicht gewusst?*

Ik laat die vragen verder bij u. Maar ik stel wel vast dat het ethisch gelijk kennelijk nogal beweeglijk is.

Goed. Wat te doen? Hoe voorkom je dat een democratisch land met een exclusivistische missie zijn militaire macht ongecontroleerd kan inzetten? Hoe bevorder je ethisch juist handelen in de grote boze wereld?

Dat blijft lastig, maar een paar dingen zijn duidelijk:

- onze eigen ethiek is geen universeel betrouwbaar internationaal spoorboekje,
- de democratie biedt op zichzelf blijkbaar onvoldoende garanties voor ethisch juist handelen,
- het accent zal moeten worden verschoven van macht naar recht,
- monopolies moeten worden voorkomen,
- we zullen betere *checks and balances* moeten inbouwen en
- de internationale regelgeving zal in goed overleg krachtig moeten worden aangescherpt.

Nu wordt er in New York hard gewerkt aan hervorming van de Veiligheidsraad. Ook onze diplomaten van de Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging proberen de vijf permanente leden met een veto - Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Rusland en China - te bewegen een eindje op te schuiven en de macht wat redelijker te verdelen. Maar het is wel ploegen op de rotsen, diplomatie is een razend mooi vak, maar verwacht u geen razend snelle resultaten.

Dan suggereerde ik opvoeding, opleiding en onderwijs toen het ging om het beteugelen van onze eigen vlegels, degenen in ons land die ten onrechte denken het gelijk aan hun kant te hebben. Maar wie onderwijst, wie voedt de Amerikanen op?

Europa heeft geen wezenlijk andere doelstellingen dan de Verenigde Staten: vrede, veiligheid, democratie, mensenrechten, *the rule of law*. Ook al wordt over de wijze waarop die doelstellingen moeten worden gerealiseerd heel verschillend gedacht, vooral als het gaat om het gebruik van de macht.

Nu is de Europese Unie nogal druk met procedures en competenties, maar het ontbeert Europa naar mijn smaak aan een richtinggevende doelstelling, een *mission statement*. In Brussel zeggen ze vol trots: met het Verdrag van Lissabon varen alle 27 schepen nu in dezelfde richting. Maar waar gaat dat konvooi eigenlijk heen?

Freedom and democracy is al gepatenteerd door slimme *spindoctors* in Washington, dat kan niet meer, al was het maar omdat de Europese Unie, Fransen, Duitsers vooral niets van de Amerikanen willen overnemen. Beetje dom, want Europa is te authentiek om haar identiteit slechts te vinden in het zich afzetten tegen de Verenigde Staten. De vraag is wat Europa met Amerika wil, maar vooraleerst wat Europa met zichzelf wil. *Noblesse oblige*.

Ik denk dat een belangrijke taak voor de Europese Unie zou kunnen zijn *to keep the United States honest*. Om vanuit een gezamenlijke doelstelling het accent te verschuiven van macht naar recht, *right over might* zoals Emmanuel Kant het wil. De VS overtuigen mee te doen aan het Internationaal Strafhof, aan een nieuwe Verenigde Naties, aan een effectiever functioneren van de Mensenrechten Raad. Wie anders dan Europa kan de Amerikanen bij de les houden?

Juist in een globaliserende wereld is het van belang dat Europa en Amerika gezamenlijk hun ethische overtuiging, de normen en waarden die wij delen staande houden en verdedigen. Ja, met de Amerikanen, ondanks Irak en al die trans-Atlantische meningsverschillen en ruzies. Want laten we niet uit het oog verliezen dat Amerika en Europa in politiek, economisch en ethisch opzicht dichter bij elkaar staan dan welke groep van landen ook. Het klinkt als een provocatie, maar als er één land het machtigste is, hoe lang heb je nodig om te bedenken dat dat dan toch maar beter de Verenigde Staten kan zijn? Zeker nu het er met Obama toch weer een stuk positiever

uitziet en er op zo veel plaatsen in de wereld nog zo ontzettend veel te doen staat.

Mensenrechten

Toen ik van Washington werd overgeplaatst van de macht naar het recht, naar het veel ethischer Genève, drong het pas echt tot mij door hoezeer Europa en Amerika elkaar nodig zullen hebben. In de humanitaire hoofdstad van de wereld werken wij niet met bommen en granaten, maar met discussies, resoluties, teksten, woorden en vooral niet te vergeten: komma's. Met in beginsel hetzelfde doel overigens: *to try to make things better*.

Na de Holocaust en Nagasaki was december 1949 waarschijnlijk het enige moment in de geschiedenis dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens kon worden getekend. Met alle tekortkomingen toch de meest geslaagde internationale poging om een aantal ethische regels over de rechten van de mens op papier te zetten. Op initiatief overigens van vooral een aantal ngo's, PVBA'ers, lobbyisten dus, zoals u.

Hier ligt het nu eens niet aan de regels. Een aantal belangrijke rechten ontbreekt, er is kritiek, maar wat er op papier staat sluit als een bus. Of, ik kan beter de uitdrukking gebruiken: klopt als een zwerende vinger. Want het is pijnlijk slecht gesteld met de naleving van de afspraken, de verdragsverplichtingen ter bescherming van de rechten van de mens. Ik was in Washington wel wat gewend maar had niet verwacht dat ik in Genève in aanraking zou komen met beestachtige praktijken als *triple hanging*. Ik wil u niet onthutsen, maar dat bestaat. Hoe kàn zoiets?

De rechten van de mens - het woord zegt het al - zijn eigendom van de mens, de individuele burger. Maar het zijn de regeringen, de autoriteiten die zich aan de naleving hebben verplicht door de ondertekening van een groot aantal vaak bindende verdragen en verklaringen. Waar de relatie tussen individu en overheid slechter is geregeld neemt het risico van schendingen toe.

Wat niet wil zeggen dat in democratische landen geen mensenrechten worden geschonden. Het Westen is er wel van beschuldigd dat het steeds weer dezelfde landen waren die zich moesten verantwoorden in Genève. Dat haalt je de koekoek, dacht ik. Maar wij hebben in de Mensenrechten Raad een juiste stap gezet door een nieuw instrument te ontwikkelen, de *Universal Periodic Review* waarbij àlle landen aan een serieus mensenrechten examen worden onderworpen. Ook ons land krijgt een aantal terechte kritieken. Zo hebben wij maatregelen genomen om op onze scholen meer systematisch aandacht te geven aan het onderwijs in de mensenrechten.

Maar zolang er geen mondiaal afdwingingsmechanisme bestaat zal de naleving van die rechten van de individu een verantwoordelijkheid blijven van de nationale overheden. Die niet zelden zèlf tot de ergste vlegels, de grootste mensenrechtenschenders behoren. Het zijn dan ook, laten we zeggen ‘politieke afwegingen’ die dikwijls de voorrang krijgen boven het juridische oordeel, dat in dit geval toch een stuk objectiever, als u wilt ethischer is.

De Mensenrechtenraad in Genève beschikt weliswaar over een aantal instrumenten zoals resoluties, de *special procedures* en de *good offices* van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten om enige objectivering aan te brengen in het mensenrechten discours, maar die hebben zelden het laatste woord. Als staten niet willen meewerken - Birma, Noord Korea, Cuba, China, Pakistan, Egypte, om er maar enkele te noemen - dan houdt het op. En de meerderheid in de Raad bestaat nu eenmaal uit de landen van de OIC, de Organisatie van Islamitische landen en de Afrikaanse groep die de zogenaamde Westerse Groep, de WEOG nogal eens overstemmen als het op gevoelige resoluties aankomt. Iran en Libië hebben zich nu ook kandidaat gesteld voor het lidmaatschap van de Raad.

Als over het gelijk zo verschillend wordt gedacht als in de microkosmos van de Mensenrechten Raad, hoe kun je dan toch proberen de boel een beetje bij elkaar te brengen? Wel, we zullen moeten blijven hameren op de universaliteit van de rechten van de mens, en duidelijk blijven maken dat regeringen niet alleen een verdragsmatige papieren verplichting zijn aangegaan, maar ook in de

praktijk belang hebben bij een rechtvaardig bestuur en zorg voor de rechten van hun individuele burgers.

Maar als dat onvoldoende resultaat oplevert, zul je naar aanvullende instrumenten moeten zoeken. Gelukkig weigeren steeds meer bedrijven te investeren in landen die de mensenrechten schenden - *corporate social responsibility* - maar een land als China laat zich niet door dit soort één op één logica dicteren.

Als het mondiale economische en politieke zwaartepunt verschuift van het Westen naar India en China, waar nu eenmaal een andere waarde aan de individuele mensenrechten wordt toegedicht, kunnen er twee fundamenteel verschillende dingen gebeuren. Zorgt de economische ontwikkeling voor meer mondige Chinezen en Indiërs die democratie en bescherming van hun individuele rechten zullen opeisen, of krijgen de rechten van de mens dan een ondergeschikte rol in het internationale verkeer?

Het allermoeilijkste, moeilijker nog dan de individuele schendingen van mensenrechten, vind ik de situaties waarin diep gewortelde conceptuele overtuigingen recht tegenover elkaar staan. De vraag of de vrijheid van meningsuiting voorrang verdient boven de vrijheid van godsdienst is principieel gezien nauwelijks oplosbaar. Zeker waar die godsdienstvrijheid in feite uitsluitend betrekking blijkt te hebben op de Islam. Voor een moslim kan zijn religie net zo fundamenteel zijn als de vrijheid van meningsuiting voor ons.

Ik zou daar waar het botst althans geen rangorde willen of kunnen bepalen. We kunnen per land pragmatische oplossingen bedenken - over hoofddoekjes en zwembaden - maar in de resoluties in de Mensenrechten Raad zijn nog geen generieke oplossingen gevonden.

Je moet dus, als je het beter wilt maken, blijven zoeken naar andere, nieuwe wegen. Mijn pleidooien om landen die het met de mensenrechten niet te nauw nemen tegemoet te komen door ze ontwikkelingssamenwerking of economische hulp aan te bieden in ruil voor, of althans in samenhang met verbetering van de rechten van de

mens in hun land, stuiten echter nog steeds op het dogma van het absolute verbod, het taboe op de gebonden hulp.

Ik kom nog een keer terug op de Europese Unie. Wij hebben het goed hier in Nederland en in Europa. Ik denk wel eens: de lidstaten van de Europese Unie lijken wel eekhoortjes die alle nootjes in hun eigen hol slepen, *apple polishers*, die elke dag hun appeltjes mooi opwrijven om ze vervolgens weer glimmend en glanzend op de schaal terug te leggen en te bewonderen. Moeten wij al die *goodies* van onze interne markt niet eens dienstbaar maken aan een effectief buitenlands beleid? Met onze eigen - ik durf het grote woord nauwelijks uit te spreken - ethische doelstelling om de wereld beter te maken?

Kunnen we nu niet althans eens gaan nadenken over de mogelijkheid om dat soort landen erop te wijzen dat wij bereid zijn onze enorme potentieel aan technische en economische *soft power*, markttoegang, preferenties, wederopbouw aan te bieden, dan niet op voorwaarde, niet als conditie, maar in de hoop en in de verwachting dat zij concreet zullen meewerken aan een rechtvaardiger wereld? Wij geven die hulp immers om ze te helpen zich te ontwikkelen tot verantwoordelijke deelnemers aan het internationale verkeer?

Maar oké, het is misschien niet erg ethisch om rechtvaardigheid te kopen. Als dat niet mag met militaire, waarom dan wel met economische middelen? Niet dwingen met *hard*, wel omkopen met *soft power*? Ik moet voorzichtig zijn met mijn pleidooi. Het zijn de afwegingen die je als politicus, bestuurder, diplomaat en als lobbyist moet maken, steeds weer, geval per geval.

Vuile handen

En zo zijn we als vanzelf beland op het meest gevoelige punt, de grens tussen ethiek en mystiek: het thema van de vuile handen. Van toepassing op eigenlijk bijna alles wat ik vanochtend heb gezegd.

Ben je bereid je handen vuil te maken, of was je ze liever in onschuld? Ben je een heilig boontje, bevreesd dat boontje uiteindelijk - al dan niet hierboven - om zijn loontje komt? Of ben je bereid verantwoordelijkheid, risico's te nemen? Kan het doel de middelen

heiligen? Niet alleen vanuit je leunstoel cheques schrijven voor ontwikkelingshulp, maar ook je eigen soldaten uitsuren op vechtmisies als het gaat om leven en dood? Je wilt het toch beter maken? En hoe weet je dan, hoe zorg je dat die risico's verantwoord en acceptabel zijn?

Ik herhaal nog eens hoe ik denk dat het zou moeten. Je gaat nooit ongecontroleerd of oncontroleerbaar te werk, zorgt voor *checks and balances*, weegt risico's af, houd je aan de regels en de rechters. Maar zonder een zekere bevlogenheid kom je niet ver. Je moet er dus wel iets van jezelf instoppen, niet al te bang, soms water in de wijn, af en toe vuile handen, maar de grenzen komen in zicht wanneer je het niet meer kunt uitleggen en dus niet meer wordt geloofd en vertrouwd.

Het is steeds weer afwegen. In de praktijk is het naar mijn ervaring zo dat wij toch vanuit onze eigen overtuiging, onze eigen normen en waarden, rationeel en ethisch onze besluitvorming moeten voorbereiden. Tegelijkertijd proberen jezelf zo goed mogelijk te verplaatsen en verdiepen in de positie van de ander en te zoeken naar het beste resultaat. Bij gebleken gelijke geschiktheid van argumenten mag het eigenbelang de doorslag geven, omdat tegen je eigen belangen ingaan al te irrationeel zou zijn. Gelijk krijgen kan belangrijker zijn dan gelijk hebben. Eerlijkheid zonder resultaat schiet niet op. Resultaat zonder eerlijkheid schiet zichzelf in de voet. Veel beter kan ik het in algemene zin niet formuleren. Het blijft ploegen, zaaien, mesten en hopen dat je kunt oogsten.

Hoe de oogst uitvalt hangt echter niet altijd af van de grootste gemene deler van de publieke opinie, het *Gesundes Volksempfinden*. Het is zoals Bas van der Vlies van de SGP bij zijn afscheid van de Kamer zei: 'Politici moeten allure tonen ook als de uitkomsten van het beleid soms tegen de wensen van burgers in gaan. Leiderschap, heet dat.'

Wij Nederlanders nemen niet graag een groot woord als leider in de mond. Het is toch een beladen begrip en niet alleen in het Duits. Maar wij kennen wel landgenoten, bestuurskunstenaars, die door die unieke combinatie van visie, integriteit, charisma en overtuigingskracht meer respect afdwingen dan anderen. Thorbecke? Max van der Stoel, de

personificatie van een warm hart en een koel hoofd? Wellicht Hans van Mierlo, steeds zoekend om de ethiek binnen gehoorsafstand van de ratio te houden? Maar goed, ieder heeft zo zijn eigen helden.

Een goede leider op zijn tijd kan ons wel een stapje verder brengen op weg naar het betere, maar ook een leider moet niet te ver voor de muziek uit, moet binnen het speelveld van de ratio en de ethiek blijven en moet dus worden gecontroleerd om niet de mist in te gaan. *Checks and balances* blijven onmisbaar tot in laatste instantie, ook om te zorgen dat de goede leider niet onttaardt in een slechte leider, zoals in het Griekse drama.

We komen nu steeds dichterbij huis, want die *checks and balances* zijn uitstekend vertegenwoordigd vandaag hier in dit congres, dat is samengesteld uit wetenschappers, hoogleraren, politici, bestuurders, ambtenaren. De chef-koks en de obers die de gerechten opdienen. Architecten en aannemers. Beleidsmakers en uitvoerders. De denkers en de doeners.

Het is u natuurlijk ook niet ontgaan: ik heb zorgvuldig vermeden begrippen als ethiek, mystiek, religie en politiek te definiëren. Daar heb ik nu eenmaal niet voor doorgeleerd. En ik zou ook niet graag alle gras voor de voeten van de veel beter gekwalificeerde sprekers na mij willen wegmaaien. Als doener, als uitvoerder, als diplomaat met alle voorrechten en beperkingen die deze functie met zich meebrengt, kijk ik waarschijnlijk ook wat anders aan tegen hoe je ethisch moet handelen in de buitenlandse politiek dan menig academicus.

Besturen, politiek bedrijven, meewerken aan de praktische uitvoering van het beleid brengt nu eenmaal andere verantwoordelijkheden met zich mee dan wetenschappelijk denken en journalistiek schrijven. De consequenties zijn ook sterk verschillend. In de praktijk van de doener gaat het om het bereiken van concreet resultaat, de denker kan veel vrijer, veel idealistischer zijn. Rechtlijner, consequenter ook, en ethischer. De doener draagt een directere verantwoordelijkheid, moet interactief rekening houden met zijn tegenspeler, hij onderhandelt, beïnvloedt, overtuigt, valt aan, verdedigt en sluit compromissen. De praktijk is vaak sterker, niet altijd mooier, dan de leer. Het kan niet

altijd wetenschappelijk verantwoord, niet steeds zoals de criticus het zou willen.

Ik bedoel dit zeker niet neerbuigend of cynisch, want ik vind dat de doeners meer aansluiting moeten zoeken bij de denkers, die ze immers scherp moeten houden. Ook ik loop nog te vaak met een gietertje van het kastje naar de muur om weer ergens een brandje te blussen: te weinig reflexie. Als het niet gaat zoals het moet, moet het soms dan maar zoals het gaat. Maar ‘zoals het nu eenmaal gaat’ moet dichterbij ‘hoe het zou moeten gaan’ worden gebracht. Daarom is dit een interessant congres, waar ik nog veel kan leren.

Misschien mag ik ook aan u een boodschap meegeven vanuit mijn dagelijkse praktijk. Het is waarschijnlijk preken voor eigen parochie, maar toch, dames heren: Blijft u er alstublieft van uitgaan dat de wereld maakbaar is, dat onze inspanningen noodzakelijk zijn en er toe doen!

Ik hoor het steeds weer van bezoekers in Genève: ach, meneer de ambassadeur, de Verenigde Naties, al die vergaderingen in het *Palais des Nations*, die resoluties, wat heeft dat nu voor zin, wat moeten wij, wij tellen helemaal niet mee, wij hebben toch geen invloed, ons landje is zo klein en de ellende in de wereld is zo groot. Nu, dat laatste klopt! En dan hebben we het vanochtend nog niet eens gehad over milieu, klimaat, honger, armoede, vluchtelingen, energie, verspreiding van massavernietigingswapens, terrorisme.

We kunnen lang blijven mekkeren over de vraag is Nederland nu groot of klein, of het de grootste is van de kleine, of de kleinste van de grote. Maar er is slechts één juist antwoord: Nederland is zo groot mogelijk! Alstublieft: maak Nederland zo groot mogelijk! Invloed uitoefenen, lobbyen, steeds weer overal waar het maar kan.

De invloed van een land hangt niet af van zijn geografische omvang, zijn Bruto Nationaal Product of het aantal raketten, maar van de kwaliteit van zijn ideeën en zijn inzet. Onze invloed, ik herhaal, is niet groot of klein, maar zo groot mogelijk.

Het is een verantwoordelijkheid vanuit de gevoelsmatige ethiek, maar ook vanuit het rationele verstand. Wie dit niet vanuit zichzelf aanvoelt, kan de rechtvaardiging ook zoeken in het blote eigenbelang. Joris Voorhoeve vat de constanten in het Nederlands buitenlands beleid samen in de titel van zijn dissertatie: *peace, profits and principles*. Vrij vertaald: gerechtigheid als ethisch beginsel en uit eigenbelang.

Ik zie voor Nederland geen rol als mystiek gidsland, maar juist pragmatisch en nuchter, met voldoende zelfvertrouwen maar de beentjes op de grond, een warm hart maar een koel hoofd, inclusief de bereidheid vuile handen te maken als dat nodig is bijvoorbeeld door actief mee te doen aan vredesoperaties. Wij hebben het hierbinnen niet slecht, zij daarbuiten wel. Ik betreur dat vlak hiernaast, aan het dorpsplein, het Binnenhof, is besloten dat wij weg moeten uit de boze wereld daarbuiten, weg uit Uruzgan.

Nu denkt u misschien, die ambassadeur woont en werkt in het buitenland, hij is al een tijd weg uit de Haagse politiek. Nou, ik zal ook als ik binnenkort weer terugkeer naar Nederland zo hard mogelijk blijven lobbyen om de rol, de invloed en de verantwoordelijkheid van ons land in het buitenland zo goed mogelijk te blijven waarborgen. Ethisch handelen is een voortdurend proces van bestuurders en lobbyisten, wij hebben een inspannings- en een resultaatsverplichting. En de Amerikanen hebben gelijk: *the best way to anticipate the future is to create it*.

Zolang wij de absolute juistheid niet kennen blijft *public affairs*, lobbyen, essentieel voor die toekomst. Telkens opnieuw met elkaar nieuwe gezichtspunten, ideeën en argumenten uitwisselen, vooral zo pluriform mogelijk vanuit de verschillende invalshoeken elkaar blijven controleren en uitzoeken wat ethisch het best is, net zo lang afwegen, bijsturen, corrigeren en scherp houden totdat we de oplossing vinden waar de meerderheid zich uiteindelijk ethisch wel bij voelt.

Ook ik heb geprobeerd u vandaag een aantal van mijn ideeën over Europa, Amerika, mensenrechten en vredesoperaties te verkopen. U

denkt daar mogelijk heel anders over. Maar met alle verschillen die vandaag nog naar voren zullen komen, zijn wij het in elk geval over één ding eens: de absolute noodzaak om met elkaar zo actief mogelijk te blijven lobbyen voor de goede, voor de publieke zaak. De lobby is in een integraal onderdeel van de bestuurskunst.

Mijn felicitaties aan de Beroeps Vereniging voor Public Affairs gelden dus niet alleen haar tiende verjaardag en de organisatie van dit breed samengestelde congres, maar vooral ook haar inzet om de dingen beter te maken.

Dat klinkt nogal gelikt in dit gezelschap, een beetje als een thuiswedstrijd en ik geloof dus, dames en heren, dat het nu de hoogste tijd wordt om mijn betoog te beëindigen. Ik zie mijn vrouw daar ook al driftig wijzen naar dat kleine deurtje, de uitgang. Maar ik luister voor een keertje niet naar haar, want ik heb nog één laatste hartekreet, in een halve minuut.

Ceterum censeo

Natuurlijk moet, kan en wil ook het ministerie van Buitenlandse Zaken haar bijdrage leveren aan de bezuinigingen in het kader van de heroverweging. Maar: overigens ben ik van mening dat al te forse bezuinigingen op Buitenlandse Zaken moeten worden voorkomen.

Lobbyt u met mij mee voor zoveel mogelijk behoud van al het werk dat wordt verricht door onze posten voor onze belangen: economisch, financieel, technisch, wetenschappelijk, juridisch, cultureel, landbouw, verkeer, waterstaat, veiligheid, defensie, gezondheidszorg, ontwikkelingssamenwerking, milieu enzovoorts, maar vooral ook voor een zo groot en zo goed mogelijke invloed van ons land op de gebeurtenissen in de wereld om ons heen.

Als we dat niet meer doen blijft er maar één alternatief over: dan kunnen we net zo goed met zijn allen met onze klompen aan achter de dijken onze tulpen gaan zitten bewonderen.

Ik dank u wel.
